

Haarlem, 10 mei 2016

Juryrapport Biografieprijs 2016, voorgelezen door prof. dr. Hans Renders.

Geachte aanwezigen,

De jury van de Biografie Prijs 2016 is eruit: we hebben unaniem een fantastisch boek weten te verkiezen. Dat is te danken aan de ijverige en wijze inspanningen van de juryleden: James Kennedy, Hans Renders, Xandra Schutte, Nick ter Wal, Nelleke Zandwijk.

Maar toch ging de selectie niet over één nacht ijs. In werkelijkheid duurde het maanden. Er zijn ruim 100 potentiële winnaars in de loop van de laatste twee jaar binnengekomen en van dat al erg sterke aanbod hebben we geprobeerd er tien te kiezen. Dat is ons niet gelukt, twaalf selecteren vonden we al moeilijk genoeg. Daarna was het weer veel en met name zorgvuldig lezen. Die twaalf boeken moesten goed doorgelicht worden, om er voor te zorgen dat we tot vijf titels kwamen, en daarna tot één. Ik kan u zeggen dat we er redelijk snel uit waren wie tot de top vijf behoorde, maar toen werd het een moeilijke uitdaging. Ik kan melden dat elk van de boeken zijn of haar fervente voorstanders kende onder de juryleden, dat elk van ons ware pleitbezorgers waren voor een bepaald boek.

Dit echter is Nederland, en men gaat toch altijd op zoek naar consensus, en die hebben we weten te bereiken. Maar voordat ik de uitslag openbaar maak, volgt hier het verslag van elk van deze vijf boeken – niet alleen om de spanning er in te houden – maar om te laten zien hoe moeilijk ons besluit was, en hoeveel mooie biografieën dit land rijk is. Hier zijn ze dan, op alfabetische volgorde naar auteur:

De eerste op onze lijst is die van **Arjen Fortuin: *Geert van Oorscot, Uitgever***. De biografie van Geert van Oorscot leest bijna als een schelmenroman, één jurylid in het bijzonder

'smulde van de ruzie en roddel'. Fortuin zet de Amsterdamse uitgever neer als een hartstochtelijke, tegendraadse figuur. In zijn jonge jaren wilde Geert van Oorscot dichter worden maar hij ontdekte dat hij beter was in het aan de man brengen van schrijvers en dichters die hij bewonderde, zoals Elsschot, Multatuli en Couperus. Hij begon zijn loopbaan als huis-aan-huisverkoper van boeken. Zijn op zijn zachtst gezegd ongewone verkoopmethoden worden door Fortuin zeer beeldend beschreven. Dit colportagehandeltje groeide uit tot het latere fonds van uitgeverij G.A. van Oorscot aan de Herengracht in Amsterdam. Maar eerst kwam daar de tweede wereldoorlog nog tussen. Tijdens deze jaren wist hij te voorkomen dat uitgeverij Querido werd leeggeroofd door de Duitsers. Van Oorschots relaties, of het nu liefdesrelaties, vriendschappen of contacten met auteurs en vormgevers waren, verliepen heftig en tumultueus, van intense bewondering en betrokkenheid tot vijandschap en ruzie. Hij kreeg vier zoons waarmee hij een moeizame band onderhield. Meer nog dan een zeer goed geschreven levensverhaal met smeùige anekdotes is deze biografie een literatuurgeschiedenis van de tweede helft van de twintigste eeuw zoals wij die nog niet hadden.

Door Arjen Fortuin komt Geert van Oorscot uit de verf zoals hij was: de romanticus, de gedrevene, man van het grote gebaar, *larger than life*. Fortuin beschrijft zijn leven alsof hij al die jaren naast hem heeft gelopen. Zijn levensverhaal is ook een typisch sociaal-democratisch twintigste-eeuws verhaal: het jongetje dat als dubbeltje werd geboren, in het arme Zeeland, dat een glansrijk kwartje wordt in de hoofdstad, daar een van de spullen van het literaire en culturele leven werd. De biografie behandelt zowel de man als zijn werk, de uitgeverij die hij met literaire smaak en idealisme combineerde, met soms schraperige handelsgeest tot een ongekend succes wist te maken.

Uit deze biografie wordt op bijna elke bladzijde duidelijk hoe de persoonlijkheid van deze uitgever van invloed was op zijn bedrijfsvoering. En met die persoonlijkheid van Van Oorscot zat het wel goed. In de lijn van zijn fonds was Van Oorscot een theatrale, principiële en tegenstrijdige man.

De tweede biografie is **Léon Hanssen's *De schepping van een aards paradijs: Piet Mondriaan, 1919-1933***. Hanssen is een groot stilist. Zijn boek is meer dan een biografie, het is ook een cultuurgeschiedenis en een kunstkritisch essay. Het is gewaagd hoe hij biografie en psychologie – en dan vooral Mondriaans getroubleerde verhouding tot zijn seksualiteit –

weet in te zetten om zijn steeds grotere hang naar artistieke zuiverheid te verklaren. Uit het boek spreekt bovendien Hanssens grote eruditie, die zich uit in filosofische terzijdes en in een eigenzinnige kijk op het modernisme in de kunst van het interbellum. Knap is ook hoe hij Mondriaans abstracte en hoogdravende kunsttheorie helder weet weer te geven en te interpreteren.

Een groot deel van deze biografie gaat over de vraag of Mondriaan de kunstenaar was die hij was uit een gemis aan een vrouw. Hij was weliswaar een fervent danser, maar het is allerm minst zeker of hij ooit de liefde heeft geconsumeerd (niet geconsumeerd met één m zoals in deze biografie staat). Ook zijn dansen was ondergeschikt gemaakt aan het neoplasticisme. Thuis in zijn atelier had hij geoefend door geometrisch patronen op de vloer te tekenen, zodat hij met rechte pasjes als een automaat zijn danspartners op afstand kon houden. 'Mondriaan was uitermate beducht voor corpulente dames,' schrijft de biograaf geestig. Al die rondingen! En hoeveel geruchten er ook over zijn erotische belangstelling de ronde deden, het is duidelijk dat hij uitermate beducht was voor álle dames. Eén keer, hij was toen 57 jaar oud, was hij zo onder de indruk van een twintigjarig meisje dat hij haar ten huwelijk vroeg. Het betrof Lily Bles, dochter van de Nederlandse schrijver Dop Bles. Mondriaan was hoteldebotel en vertelde aan zijn vrienden dat hij ging trouwen. Lily wilde wel, maar haar vader vond het niet goed.

Hanssen besteedt veel aandacht aan de filosofische argumenten achter het werk van Mondriaan, veel beter dan Mondriaan dat zelf kon in woorden. Abstracte kunst en de neoplastische uitwerking daarvan ging bij Mondriaan terug op een idealistisch wereldbeeld waar hij zelf de uiterste consequentie uit trok. Hij was tegen elke verwijzing naar de werkelijkheid in zijn werk. Dit alles is op essayistische wijze door de biograaf over het voetlicht gebracht. Hanssen koos ervoor het verhaal gefragmenteerd te vertellen, met vooruitwijzingen en terugblikken, met filosofische interrupties die Mondriaan diep in zijn context plaatsen. Dit is een indrukwekkend biografie, een verdere bevestiging van Hanssen als biograaf.

Het derde boek is dat van **Jeroen Koch, *Willem I, 1772-1843***. Koch weet Willem I, met dank ook aan het bijzondere bronnenmateriaal, echt tot leven te roepen. Het is een wat tragisch beeld van een eindeloos wachtende vorst tegen de achtergrond van de grote Europese

geschiedenis, die — als hij eenmaal op de troon zit — vol goede bedoelingen is om zijn koninkrijk te moderniseren maar deels het tegendeel bereikt door zijn botte en autoritaire manier van regeren. De manier waarop Koch leven en grote geschiedenis weet te verbinden is voorbeeldig. Het lijkt een omvangrijk boek, maar in feite is het verrassend compact; de biograaf ordent gebeurtenissen en schetst politieke verhoudingen op een toegankelijke manier, kiest goede citaten en duidt ze ook mooi, plaatst de opvattingen van deze koning goed in de context. Nergens draait Koch, en zet de verschillende levensfasen van deze eerste Oranjekoning trefzeker neer.

Deze biograaf heeft de duizelingwekkend ingewikkelde taak volbracht het aandeel van Willem I ook te beschrijven vóór hij koning werd. De Republiek was ten onder gegaan, de Bataafse Republiek van Franse vazalstaat overgegaan in het Koninkrijk Holland met Napoleons broer Lodewijk op de troon en vervolgens werd Nederland ingelijfd bij het Franse keizerrijk. De periode van het koningschap is vervolgens helder en met veel gevoel voor sprekende anekdotes besproken. Als klapstuk van deze onthullende biografie beschrijft Koch welke perikelen aan zijn huwelijk met een katholieke hofdame voorafgingen. Hoe met name vanuit Amsterdam, het *Algemeen Handelsblad* voorop, een perscampagne tegen de koning werd gevoerd. Hoe kroonprins Willem II onder één hoedje speelde met onderwereldfiguren om zijn vader tot aftreden te dwingen.

Tussen al dit rumoer door maakt Koch in deze briljante biografie duidelijk dat de koning weliswaar onder druk stond van de publieke opinie vanwege zijn huwelijk met iemand van een ander geloof, beneden zijn stand en ook nog eens zo snel na de dood van zijn wettige echtgenote (van zijn tweede gezin wist toen niemand), maar dat een herziening van de grondwet waarin werd getornd aan de woorden 'De Koning alleen besluit' voor hem de werkelijke reden van zijn aftreden in 1840 was. De herdenking van Scheveningen 1813 en de terugkeer van de Oranjes in Nederland is achter ons, maar deze biografie blijft schitteren.

Het vierde boek is dat van **Elisabeth Leijnse, *Cécile en Elsa, Strijdbare Freules***. Deze dubbelbiografie onderscheidt zich alleen al door de originaliteit van het onderwerp. Alle voorwaarden waren aanwezig voor een prachtige biografie van deze zusjes: een overstelpende hoeveelheid documentatie, een uitgebreid netwerk van interessante en nu

nog bekende kunstenaars, dramatische gebeurtenissen te over en een lang leven. Ook dook een geheimzinnig kist met dagboeken en brieven op na een sluimerend leven in de kluis van De Nederlandsche Bank. Maar nog het allerbelangrijkste is dat deze schat aan informatie toevertrouwd werd aan Elisabeth Leijnse, een biograaf die diepgaand archiefonderzoek koppelt aan het talent een spannend verhaal op te zetten.

Leijnse doet op fascinerende wijze verslag van de levens van twee ondernemende adellijke zussen, Cécile en Elsa De Jong van Beek en Donk. Aan het begin van de twintigste eeuw bevinden ze zich in het oog van de eerste feministische golf, waarin ze beiden een eigenzinnige rol speelden. Cécile schrijft een veelgelezen, succesvolle emancipatieroman. Elsa start de allereerste logopediepraktijk in Nederland en trouwt met de bekende componist Alphons Diepenbrock.

Kunst, muziek, literatuur, politiek maar ook stedenbouw passeren de revue in dit geraffineerde portret van de zussen. Een rode draad in deze biografie is de invloed van het geloof op de zusjes. Fel anti-katholiek converteerde Cécile toch naar het roomse geloof en Elsa had aan de vader van haar echtgenoot Alphons Diepenbrock op zijn sterfbed beloofd haar kinderen katholiek op te voeden. Op bezoek bij haar zus in Frankrijk (inmiddels aangestoken door het antisemitisme) bekeerde Elsa zich alsnog tot het katholicisme.

Leijnse schrijft er indringend over, met gevoel voor detail. Zeker van het sociaal-liberalisme en het feminisme van de eerste golf aan het eind van de 19de eeuw en het muzikleven aan het begin van de twintigste eeuw weet ze een levendig en kleurrijk beeld te schetsen. Het mooiste is echter dat ze het innerlijke leven van de freules zo goed weet te vangen zonder dat ze ze psychologisch vastpint. Ze doet dat door er prachtig over te schrijven: *show, don't tell*.

Door de prettige stijl is het boek bijna een pageturner te noemen. Het is knap hoe Leijnse van zo'n berg materiaal, zó'n sprankelende mix heeft gemaakt. Aan de hand van de levens van deze ongewone freules komt bovendien een overtuigend tijdsbeeld naar voren, terwijl ze de perfecte balans tussen de zusters weet te treffen.

And last but not least: **Cees Meijer** heeft in ***Jan de Quay: Een biografie*** een evenwichtige studie geschreven over een politicus van wie het levensverhaal in toenemende mate werd teruggebracht tot zijn daden aan het begin van de Tweede Wereldoorlog. Met andere

kopstukken namelijk richtte hij na de inval van de Duitsers de Nederlandse Unie op en die was telkens weer onderwerp van fel debat: was zij ronduit als collaboratie te interpreteren, of toch als een aanvankelijk verstandig compromis om in de bezetting te redden wat er te redden viel? Meijer laat zien hoe die kwestie van de Unie telkens weer opspeelt in het leven van De Quay en hoe die zijn laatste levensjaren vergalde, nadat Loe de Jong hem in zijn standaardwerk over de oorlog hard was gevallen. Meijer belicht de kwestie uitgebreid en geeft er ook een genuanceerd en overtuigend beeld van.

Het heeft lang geduurd voordat er een volwaardige biografie kwam van de man die bijna uit het niets in 1959 premier van Nederland werd en een kabinet leidde dat ook nog eens vier jaar bleef zitten. Rond zijn nagelaten dagboeken hing een zweem van geheimzinnigheid. Hoe dan ook, Meijer heeft er nu dankbaar gebruik van kunnen maken en daarom krijgen we als het ware een dubbelcommentaar op het openbare leven van De Quay: het verhaal dat Meijer uit archiefstukken en andere bronnen vertelt en de opmerkingen die de hoofdpersoon er zelf over neerpende, niet voor de openbaarheid bedoeld. Dat laatste weten we zo zeker omdat De Quay zichzelf bepaald niet spaarde. Hij was hard voor zichzelf; hij vond zichzelf een slechte premier, meer bemiddelaar dan onderhandelaar. Toch moet De Quay geprezen worden als politicus, onder meer voor zijn rol in de eindfase van de kwestie Nieuw-Guinea.

Aantrekkelijk in deze biografie is dat Meijer aannemelijk weet te maken dat De Quay's ervaring als bedrijfspsycholoog, onder meer bij C&A, van invloed is geweest op zijn politieke handelen, dat zijn corporatistische denkbeelden in de jaren dertig niet gelijkgesteld kunnen worden met Mussolini's corporatisme omdat hij de parlementaire democratie wél respecteerde, zij het met moeite, en dat het mislukken van 'de doorbraak' na de Tweede Wereldoorlog, eerder goed vanuit ander perspectief beschreven, nu ook duidelijk vanuit KVP-standpunt wordt geschetst. Kortom, deze biograaf weet te verrassen met een biografie van een zowel geliefd als berucht staatsman en schetst een portret in grijstinten van een publiek figuur die na de oorlog werd aangevallen op zijn betrokkenheid bij de Nederlandsche Unie. Dit boek staat model voor historische evenwichtigheid waarin de hoofdpersoon volledig tot zijn recht komt.

U heeft het gehoord, vanavond geven wij de eer aan vijf grote schrijvers, die zeer aansprekende biografieën hebben voltooid. Geen biografieën die in opdracht van de hoofdpersoon zijn geschreven, geen ongecontroleerde autobiografieën maar werkelijk naar bronnen verantwoorde kritisch biografieën die ons begrip van het openbare leven verrijken, vroeger en tot op de huidige dag. Ik vraag uw applaus voor hen allen.

Wij sluiten het rapport van de jury met een dankwoord aan de Stichting Erik Hazelhoff Roelfzema Prijs. Door uw vrijgevigheid bevorderen wij een belangrijke genre, de biografie, die in de laatste jaren in Nederland met sprongen vooruit is gegaan, mede dankzij uw aanmoediging. Zo draagt u bij niet alleen aan belangrijke kennis over het verleden, maar ook aan de vreugde van allen die weten dat er weinig leukers is dan een goede biografie te lezen. Dat geldt voor alle vijf genomineerde boeken.

Maar toch moesten wij kiezen voor één biografie. Dit boek zou best wat meer aandacht mogen krijgen, want het is als biografie niet alleen ongewoon, maar bijzonder geslaagd: een sterke verteltrant en stijl, het uitstekend gebruik van ongewone bronnen, en een bijzondere inkijk in een wereld die we niet allemaal kennen. Als u dit jaar maar één biografie zou mogen lezen, bevelen wij u aan: het winnende boek van de Erik Hazelhoff Roelfzema Biografie Prijs 2016: *Strijdbare freules* van Elisabeth Leijnse.